

Lukáš Augustin Máslo

Liberální rozpor: důkaz sporem

Úvod

Liberalismus je ideologie, která je dnes doslova všeprostopujícím. Na politické scéně je liberalismus ideologií, k níž se hlásí prakticky všechny politické strany, ať už samy sebe vnímají jako konzervativní, křesťanské, socialistické, monarchistické či komunistické. A pokud by snad přece taková strana existovala, explicitně by liberální principy popírat nemohla, pokud by chtěla zůstat stranou legální. Do vzdělávacího systému se liberalismus vkrádá pod heslem „svoboda bádání“. Tato svoboda má pochopitelně předem vymezené hranice a těší se jí pouze preferované teorie a pozice.¹ Liberalismus však hluboce pronikl i do soukromé sféry, takže lidé uvažují liberálně i v soukromí, aniž by je někdo nutil. Jde o názory jako „Každý má právo věřit si, čemu chce.“ nebo „Nemůžeš mi vnucovat svůj názor.“ Co zakládá ono „právo“ a co míní oním „vnucováním“, to už obvykle liberální oponent nedomýšlí.

Hovoří-li se dnes v rámci mainstreamu o demokracii, má se automaticky na mysli liberální demokracie. Že liberální demokracie je jediný legitimní systém vládnutí – ať už má nálepku parlamentní monarchie, prezidentské republiky či parlamentní republiky – se stalo dogmatem, o němž není dovoleno vést veřejnou diskusi bez rizika trestního stíhání. Demokracie a liberalismus, ačkoli dnes tvoří alianci, jsou však nicméně dvě samostatné myšlenky, které je možné podrobit kritice separátně. Demokracie – jakožto myšlenka legitimizující stejnojmenný systém vládnutí – říká, že všechna moc ve státě pochází z lidu (suverenita lidu). Tato myšlenka je zakotvena hned v úvodu Ústavy České republiky:

Lid je zdrojem veškeré státní moci; vykonává ji prostřednictvím orgánů moci zákonodárné, výkonné a soudní. (Ústava ČR, Hlava I, Článek 2, Odstavec 1)

V liberální demokracii se vůle lidu realizuje většinovým hlasováním. Tento princip je zakotven v následujícím článku Ústavy ČR:

Politická rozhodnutí vycházejí z vůle většiny vyjádřené svobodným hlasováním. Rozhodování většiny dbá ochrany menšin. (Ústava ČR, Hlava I, Článek 6)

V komunistických diktaturách, jež rovněž čerpaly svou legitimitu z principu suverenity lidu, se vůle lidu realizovala prostřednictvím Strany, jež tuto vůli ztělesňovala.² V dalším textu budeme pojem demokratický princip chápat v užším smyslu, tedy jako realizaci principu suverenity lidu prostřednictvím principu většiny – této realizaci budeme dále v textu říkat demokratický princip většiny. Zároveň je třeba poznamenat, že hlasovací pravidlo většiny nemusí nutně být realizací principu suverenity lidu, a nemusí tudíž být automaticky demokratickým principem většiny. Hlasovací pravidlo většiny jako takové je pouze technický postup. Je-li však tento postup používán k prosazování principu suverenity lidu, stává se jeho nástrojem. Liberalismus lze charakterizovat postulátem, že žádná myšlenka nesmí být nikomu násilím vnucována. Tuto myšlenku budeme nazývat základní liberální myšlenkou. Ta je vyjádřena v Listině mimo jiné v této formulaci:

Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání³ je zaručena. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez náboženského vyznání. (Listina základních práv a svobod ČR, Hlava II., Oddíl 1, Článek 15)

Implikaci tohoto článku formuluje další článek Listiny:

Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem, jakož i svobodně vyhledávat, přijímat a rozšiřovat ideje a informace bez ohledu na hranice státu. Cenzura je nepřípustná. (Listina základních práv a svobod ČR, Hlava II., Oddíl 2, Článek 17, Odstavec 2 a 3)

Suverenitu lidu tato základní liberální myšlenka zjevně přímo neimplikuje. Liberalismus a demokratický princip většiny se tedy mohou míjet. Pokud například většina národa chce žít v komunistické totalitě, bylo by nedemokratické (= odporující demokratickému principu většiny) vnucovat této většině liberalismus jako vládnoucí ideologii. Pokud tedy většina obyvatel chce žít ve státě, jenž propaguje určitý myšlenkový systém a zároveň potlačuje či nanejvýš toleruje jiné myšlenkové systémy, potom vnucovat jim liberalismus jako vládnoucí ideologii by popíralo demokratický princip většiny. Demokratické je to pouze v tom případě, když většina obyvatel chce žít ve státě, který propaguje liberální ideologii a

všechny ostatní myšlenkové systémy buď potlačuje, nebo nanejvýš toleruje.

Primárním cílem tohoto článku je dokázat vnitřní rozpornost liberální ideologie, reprezentované v tomto článku tzv. základní liberální myšlenkou. Přitom budou vypořádávány námitky hypotetických oponentů, především námitka možnosti odstranit rozpor opakovanou dispencí a rovněž i námitka možnosti zvláštního ontologického statutu základní liberální myšlenky. Sekundárním cílem je pak poukázat na akcidentalitu spojení liberalismu a demokratického principu většiny, a z ní vyplývající možnosti liberalismu realizovat se i v nedemokratické formě státu. Kritice demokratického principu většiny a suverenity lidu se v tomto článku věnovat nebudu, neboť příliš přesahuje rámec primárního problému, kterým se chci zabývat.

1. Spor o pojem donucení

Řekněme, že by liberální ideologii chtěl prosazovat diktátor, v rozporu s vůlí většiny obyvatelstva, kteří by chtěli žít v katolickém státě. Diktátor by tedy vynucoval základní myšlenku liberalismu: Žádná myšlenka nesmí být nikomu násilím vnucována. Uděloval by přitom sám sobě dispens: Žádná myšlenka, s výjimkou základní liberální myšlenky a myšlenek z ní vyplývajících, nesmí být nikomu násilím vnucována. Liberální diktátor by zavedl celou řadu protikatolických opatření: Legalizaci potratů, legalizaci práce v neděli a o svátcích, právo na svobodné hlásání protikatolických myšlenek atd. Žádné z těchto opatření samozřejmě nenutí katolíky, aby vraždili své nenarozené děti či pracovali v neděli nebo četli a poslouchali protikatolickou propagandu atd. Diktátor tedy může argumentovat, že katolíci nejsou násilím nuceni přijímat nějaké jim protivné myšlenky. Katolická většina obyvatelstva však staví protiargument, že oni jsou násilím nuceni přijímat myšlenku rovného práva pro pravdu a omyl. Rozpoutá se tedy diskuse o obsah pojmu „donucení“. Katolíci tvrdí, že jsou nuceni žít v nekatolickém státě. Diktátor tvrdí, že katolíky nenutí vzdávat se své víry a dělat cokoli, co by s jejich vírou bylo v rozporu. Co tedy znamená někoho „nutit“?

V aristotelsko-tomistické morálce je nucen ten, kdo jedná nedobrovolně. Nedobrovolnost může být přitom zapříčiněna násilím, strachem, vášní či nezaviněnou nevědomostí. Nedobrovolnost pak znamená nesoulad mezi vlastním úkonem vůle (co chci činit/trpět) a vnějším úkonem vůle (co činím/trpím). Zde *laissez-faire* liberální oponent klade námitku: Ale každý

člověk je přece vždycky a všude nucen něco trpět nebo činit, nikdo nemůže mít všechno. Odpovídáme: Ano, ale existuje určitá hierarchie cílů. Subjekt chce dosáhnout primárního cíle, a bude-li to možné, tak i sekundárního cíle, nakolik je tento s primárním cílem kompatibilní. Ale pokud se dosažení primárního cíle dostane do kolize s dosažením sekundárního cíle, subjekt dá přednost dosažení primárního cíle a obětuje dosažení sekundárního cíle. Jedná při tom dobrovolně? Nuže, vzhledem k primárnímu cíli jedná dobrovolně, vzhledem k sekundárnímu cíli jedná nedobrovolně. *Laissez-faire* liberální oponent však nerozlišuje, u jakých sekundárních cílů je legitimní požadovat po subjektu obět', a u jakých sekundárních cílů to legitimní není. Oponent říká: Dokud nikdo subjekt násilím nenutí, je požadavek obětování sekundárního cíle legitimní. Jenomže co je „násilné nucení“? Pistole u hlavy je asi celkem jednoznačný případ. Jenže jsou případy, které už tak jednoznačné nejsou. Je pohrůžka zveřejnění kompromitujících informací násilným nucením? Je pohrůžka odmítnutí pomoci v situaci bezprostředního ohrožení života násilným nucením? Ponechme tuto otázku právním teoretikům a zaměřme se na podstatné. Zřejmě ne každé „násilné nucení“ je nelegitimní. Když někdo v sebeobraně útočníka odzbrojí a donutí ho se zbraní v ruce lehnout si na zem a dát ruce za záda, tak jde o „násilné nucení“, ale v tomto případě legitimní. Bránící se subjekt totiž nezpůsobuje útočníkovi nespravedlnost, neboť mu neodnímá něco, na co má právo. Odnímá mu naopak něco, na co útočník právo nemá – a že tak činí formou „násilného nucení“, není z tohoto hlediska relevantní. Naopak nelegitimní může být i nucení, které „násilné“ není. Například dává-li zastavárník prodávajícímu za předmět nespravedlivě nízkou cenu, protože využívá jeho tíživé situace. Nejde tedy o to, jestli je nucení násilné více či méně, či zda je zcela nenásilné. Podstatné je, zda se nucením porušuje spravedlnost či nikoli.

2. Základní liberální myšlenka a její reflexe

Nicméně k vyvrácení základní liberální myšlenky pojem spravedlnosti nepotřebujeme. Základní liberální myšlenka se totiž vyvrací sama. Sylogisticky: Žádná myšlenka nesmí být nikomu násilím vnucována; [Žádná myšlenka nesmí být nikomu násilím vnucována] je myšlenka; ergo: [Žádná myšlenka nesmí být nikomu násilím vnucována] nesmí být nikomu násilím vnucováno. V explicitním smyslu tedy základní liberální myšlenka nesmí (jakožto myšlenka) být nikomu násilím vnucována. V implicitním

smyslu však, tj. svým nárokem stát se výlučným principem společenského uspořádání a eliminovat antiliberální myšlenky, může být násilím vnucována.

Liberál považuje za svou povinnost násilně potlačovat ty myšlenky, které samy sebe chtějí násilně vnucovat. Indiferentní je pouze vůči těm myšlenkám, které samy sebe násilně vnucovat nechťejí. Chtít sám sebe násilně vnucovat přitom znamená mít ambici být výlučným principem společenského uspořádání. Tuto ambici má však i základní liberální myšlenka: i ona totiž chce být výlučným principem společenského uspořádání. Stejnou ambici má však každá myšlenka, která samu sebe považuje za objektivně pravdivou. Základní liberální myšlenka samu sebe rovněž považuje za objektivně pravdivou. Myšlenky, které nemají ambici stát se výlučným principem společenského uspořádání, ji v této její ambici neohrožují. Liberalismu nevadí, že je někdo katolík, muslim, komunista, monarchista – dokud je to liberální katolík, liberální muslim, liberální komunista, liberální monarchista. Liberálním katolíkem se stane katolík, který se vzdá nároku na to, aby katolicismus byl výlučným principem společenského uspořádání. Liberálním muslimem se stane muslim, který se vzdá nároku na to, aby právo šarí'a bylo výlučným principem společenského uspořádání. Podobnou obět' musí učinit komunista ve vztahu ke své komunistické ideologii a monarchista ve vztahu k principu koncentrace moci v rukou panovníka. Liberalismus tedy nikoho nenutí, aby se vzdal svého přesvědčení. Chce-li však toto své přesvědčení veřejně hlásat, musí ho „liberalizovat“. Pokud tak neučiní, nesmí toto své přesvědčení veřejně hlásat. Katolík, který veřejně hlásá myšlenku katolického státu, muslim, který veřejně hlásá myšlenku výlučného panství práva šarí'a, komunista, který veřejně hlásá komunistickou ideologii, monarchista, který veřejně hlásá monarchistický princip – ti všichni ohrožují vládnoucí pozici základní liberální myšlenky. Liberální katolicismus však již není katolicismem, liberální šarí'a již není šarí'ou, liberální komunismus již není komunistickou ideologií a liberální monarchismus není monarchismem. Jistě, dokud nechťejí nositelé těchto myšlenek tyto své myšlenky veřejně hlásat, nemusejí je liberalizovat. Ale takový postoj je pouhou tolerancí. Takovouto toleranci prakticky zajišťoval svým oponentům i normalizační režim v socialistickém Československu. Ale liberalismus nevnímá sám sebe jako pouhou toleranci. Liberalismus nechce vytvořit společnost, v níž jsou nositelé vzájemně protichůdných myšlenek nuceni mlčet. Jeho propagovaným cílem je vytvoření společnosti, kde se vede živá, otevřená diskuse. Ale tato diskuse má

předem vytýčené mantinely: Do diskuse se může zapojit pouze ten, kdo ze své myšlenky nechce učinit výlučný princip společenského uspořádání. Tato pozice je totiž už obsazena základní liberální myšlenkou. Sylogisticky: [Žádná myšlenka, která není liberální, nesmí být veřejně hlášána; [Žádná myšlenka, která není liberální, nesmí být veřejně hlášána] je myšlenka, která není liberální; [Žádná myšlenka, která není liberální, nesmí být veřejně hlášána] nesmí být veřejně hlášána. Ad maior: Pouze myšlenka, která je liberální, může být veřejně hlášána. Ad minor: Myšlenka, která si činí nárok být výlučným principem společenského uspořádání, není liberální; [Žádná myšlenka, která není liberální, nesmí být veřejně hlášána] je myšlenka, která si činí nárok být výlučným principem společenského uspořádání; ergo.

Tváří v tvář tomuto vnitřnímu rozporu nezbyvá tedy nositelům základní liberální myšlenky než svou myšlenku vyjmout z rozsahu subjektu soudu, jenž tuto myšlenku vyjadřuje: Udělit jí dispens. Sylogisticky: Žádná myšlenka, s výjimkou základní liberální myšlenky, nesmí být nikomu násilím vnucována. Tento postulát nazveme myšlenkou liberálního státu. Praktickou ukázkou dispenzace od základní liberální myšlenky od sebe sama je následující článek Listiny:

Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých [...] (Listina základních práv a svobod ČR, Hlava II., Oddíl 2, Článek 17, Odstavec 4)

Proč je omezení svobody projevu dispenzací od principu svobody svědomí, nemusí být hned zřejmé. Je proto třeba objasnit, co znamená svoboda svědomí. Kdyby svoboda svědomí znamenala pouze svobodu myslet si cokoli, dokud to nikomu neříkám, tak by omezení svobody projevu takovou dispenzací nepředstavovalo, to je pravda. Zásahem do takto pojeté svobody svědomí by potom bylo pouze čtení myšlenek s následným trestáním za určité myšlenky. To však zřejmě není zásah, který by proponenti svobody svědomí měli na mysli. Svoboda svědomí v pojetí jeho proponentů znamená svobodu projevovat své myšlenky – v užším smyslu soukromě, v širším smyslu veřejně⁴ - ať už slovem, písmem, oděvem či jednáním. „Mít svobodu projevovat své myšlenky“ tedy znamená „mít svobodu svědomí“. Omezení svobody projevu je tedy omezením svobody svědomí. Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je tedy zaručena a omezování výkonu této svobody je nepřipustný; existuje však

dlouhý seznam výjimek a jednou z nich je ochrana práv a svobod druhých; svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je právem a svobodou druhých; ergo: Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena, s výjimkou – mimo jiné – ochrany principu svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Pokud by tedy například chtěl někdo založit politickou stranu, která by ve svém programu měla odstranění svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání – například strana usilující o vytvoření katolického státu – potom by podle Článku 17, Odstavce 4 Listiny takové straně zřejmě nebylo dovoleno vzniknout.

Myšlenka liberálního státu vzniklá dispenzací základní liberální myšlenky od sebe sama však rozporu neuniká. Sylogisticky: Žádná myšlenka, s výjimkou základní liberální myšlenky, nesmí být nikomu násilím vnucována; [Žádná myšlenka, s výjimkou základní liberální myšlenky, nesmí být nikomu násilím vnucována] je myšlenka; ergo: [Žádná myšlenka, s výjimkou základní liberální myšlenky, nesmí být nikomu násilím vnucována] nesmí být nikomu násilím vnucováno. Explicitně tedy myšlenka liberálního státu nechce být vnucována. Implicitně však myšlenka liberálního státu chce být vnucována. Posledně uvedené je však třeba dokázat, protože to nemusí být hned zřejmé. [Žádná myšlenka, s výjimkou základní liberální myšlenky, nesmí být nikomu násilím vnucována] je ekvivalentní s [Pouze základní liberální myšlenka může být násilím vnucována]. Předpokládejme tedy, že platí: [Žádná myšlenka, s výjimkou základní liberální myšlenky, nesmí být nikomu násilím vnucována] nesmí být nikomu násilím vnucováno. Tudíž platí: [Pouze základní liberální myšlenka může být násilím vnucována] nesmí být nikomu násilím vnucováno. Co však nesmí být nikomu násilím vnucováno, to může být hlasováním zrušeno. Tedy [Pouze základní liberální myšlenka může být násilím vnucována] může být hlasováním zrušeno. Tudíž: [Žádná myšlenka, s výjimkou základní liberální myšlenky, nesmí být nikomu násilím vnucována] může být hlasováním zrušeno. Avšak [Žádná myšlenka, s výjimkou základní liberální myšlenky, nesmí být nikomu násilím vnucována] vznikl dispenzací základní liberální myšlenky, aby byl odstraněn rozpor. Dojde-li ke zrušení pravidla [Žádná myšlenka, s výjimkou základní liberální myšlenky, nesmí být nikomu násilím vnucována], ocitá se základní liberální myšlenka opět ve své nedispenzované, a tudíž rozporné podobě: Explicitně říká, že samu sebe vnucovat nechce, ale implicitně se vnucovat chce. Pokud tedy liberálové přistoupí na to, že myšlenka liberálního státu nesmí být nikomu násilím vnucována, současně tím přistupují na to, že možnost dispenzace základní

liberální myšlenky bude předmětem hlasování. Nakolik však chtějí, aby základní liberální myšlenka byla násilím vnucována, natolik se bez této dispenzace neobejdou. Bez dispenzace zůstane jejich pozice rozporná, a tudíž nejsoucí. Připustit tedy hlasování o dispenzaci základní liberální myšlenky je totéž, co připustit hlasování o základní liberální myšlence samotné. Dokázali jsme tedy, že myšlenka liberálního státu podle implicitního smyslu chce být vnucována. Jelikož podle explicitního smyslu však být vnucována nechce, vzniká rozpor.

Rozpor tedy nutí liberály k další dispenzaci: Žádná myšlenka, s výjimkou myšlenky liberálního státu, nesmí být nikomu násilím vnucována. Tento postulát nazveme myšlenkou vnutitelnosti liberálního státu. Praktickou ukázkou dispenzace myšlenky liberálního státu od sebe sama je následující článek Listiny:

Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny. (Listina základních práv a svobod ČR, Hlava II., Oddíl 2, Článek 23)

Z článku vyplývá, že primárně se má na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod založený Listinou, postavit stát. Jelikož Listina obsahuje základní myšlenku liberálního státu, lze vyvodit, že stát se má postavit na odpor proti každému, kdo by ohrožoval myšlenku liberálního státu.

Tato myšlenka je však opět rozporná. Sylogisticky: Žádná myšlenka, s výjimkou myšlenky liberálního státu, nesmí být nikomu násilím vnucována; [Žádná myšlenka, s výjimkou myšlenky liberálního státu, nesmí být nikomu násilím vnucována.] je myšlenka; ergo: [Žádná myšlenka, s výjimkou myšlenky liberálního státu, nesmí být nikomu násilím vnucována.] nesmí být nikomu násilím vnucováno. Myšlenka vnutitelnosti liberálního státu tedy v explicitním smyslu nechce být nikomu vnucována. Implicitně však myšlenka vnutitelnosti liberálního státu chce být vnutitelnou. Posledně uvedené můžeme opět dokázat. Pokud totiž myšlenka vnutitelnosti liberálního státu nechce být vnutitelnou, je liberální oponent ochoten připustit o myšlence vynutitelnosti liberálního státu hlasování. Hlasování o myšlence vynutitelnosti liberálního státu je však hlasováním o dispenzaci myšlenky liberálního státu. Připustit hlasování

znamená přitom připustit zrušení. Ve své nedispensované podobě je však myšlenka liberálního státu rozporná. A jelikož myšlenka liberálního státu je dispensací základní liberální myšlenky, znamená její rozpornost (a tudíž nejsoucnost), že základní liberální myšlenka zůstala nedispensovaná. Jelikož je však základní liberální myšlenka rozporná, dispensaci si vynucuje. Dokázali jsme tedy, že myšlenka vnutitelnosti liberálního státu podle implicitního smyslu chce být vnucována. Jelikož podle explicitního smyslu však být vnucována nechce, vzniká rozpor. To tedy opět vede k potřebě dispensovat tuto myšlenku od sebe sama, a tak dále až do nekonečna.

3. Obecné vyvrácení liberální pozice

U základní liberální myšlenky a následně každém stupni její reflexe tedy existuje rozpor mezi explicitním smyslem soudu a jeho implicitním smyslem. Na tomto místě zdůrazněme, že rozpor vzniká pouze natolik, nakolik chce proponent základní liberální myšlenky tuto myšlenku násilím vnucovat. Rozpor u této myšlenky tedy nevzniká tehdy, pokud tuto myšlenku její proponent nechce násilím vnucovat. To je pozice tzv. libertarianismu. Libertarianismus na této úrovni rozporu sice uniká, ale rozpor se u něj projevuje jinde. O vyvrácení libertarianismu se, dá-li Pán Bůh, pokusím v některém dalším příspěvku. Nyní se zabývám výhradně pozicí liberalismu, jenž základní liberální myšlenku násilím vnucovat chce. Liberálové se tedy domnívají, že když změni formulaci, dojde díky tomu ke změně explicitního smyslu a ten se dostane do souladu s implicitním smyslem. Exceptivní soud samozřejmě nevytváří automaticky rozpor. Máme-li soud „Žádný žák z této třídy, s výjimkou Petra, nepropadl“, nevzniká tu rozpor. Místo obecného záporného exceptivního soudu mohu vytvořit obecný kladný soud, kde subjektem bude výčet všech žáků kromě Petra. Petr je sice žák této třídy, ale obecný záporný soud o něm neplatí. Jinak je tomu ovšem u sebezahrnujících soudů, tedy soudů, jež spadají do rozsahu svého vlastního subjektu. Vytvořím-li soud, jehož subjektem je „myšlenka“, je takový soud v rozsahu svého vlastního subjektu, neboť takový soud je myšlenkou (viz níže). Je-li však explicitní smysl tohoto soudu v rozporu s jeho implicitním smyslem, vytváří potřebu výjimky: Explicitní smysl se na samotný tento soud nemá vztahovat. Explicitní smysl soudu je tak uveden do souladu s jeho implicitním smyslem a rozpor mizí. Problém je v tom, že namísto právě eliminovaného rozporu vzniká

nový: rozpor mezi explicitním smyslem tohoto nově utvořeného exceptivního soudu a jeho implicitním smyslem. Nově utvořený exceptivní soud totiž nespadá do rozsahu výjimky, která ho konstituuje, ale zároveň spadá do rozsahu svého vlastního subjektu. Má-li být explicitní smysl nově utvořeného exceptivního soudu uveden do souladu s jeho implicitním smyslem, nesmí se explicitní smysl tohoto nově utvořeného exceptivního soudu vztahovat na něj samý. Vzniká tedy potřeba nové výjimky. Její zavedení však vytváří opět nový exceptivní soud a s ním i novou potřebu výjimky.^{5, 6} Základní liberální myšlenka je tedy případem sebezahrnujícího soudu, u nějž nastává rozpor mezi jeho explicitním a implicitním smyslem.⁷ Tento rozpor se oponent snaží vyřešit vložení výjimky do formulace soudu, čímž se explicitní smysl takto nově vzniklého exceptivního soudu (myšlenky liberálního státu)⁸ dostane do souladu s implicitním smyslem původního soudu (základní liberální myšlenky)⁹. Současně se však explicitní smysl takto nově vzniklého exceptivního soudu (myšlenky liberálního státu)¹⁰ dostane do rozporu s implicitním smyslem sebe sama (myšlenky liberálního státu)¹¹. Tento rozpor se oponent snaží vyřešit vložení nové výjimky do formulace exceptivního soudu, čímž se explicitní smysl takto nově vzniklého exceptivního soudu (myšlenky vnitelnosti liberálního státu)¹² dostane do souladu s implicitním smyslem předchozího exceptivního soudu (myšlenky liberálního státu)¹³. Současně se však explicitní smysl takto nově vzniklého exceptivního soudu (myšlenky vnitelnosti liberálního státu)¹⁴ dostane do rozporu s implicitním smyslem tohoto soudu (myšlenky vnitelnosti liberálního státu)¹⁵.

Odstranění rozporu mezi explicitním a implicitním smyslem určitého soudu vložení výjimky tedy není možné, protože reformulací tohoto soudu vzniká nový soud, jehož explicitní smysl je takto uveden v soulad s implicitním smyslem onoho původního soudu, ale současně je v rozporu s vlastním implicitním smyslem tohoto nového soudu. Snaha odstranit takovýto rozpor dispensací se tedy podobá snaze psa chytit svůj vlastní ocas. Navíc nejenom že se taková dispensace žene za rozporem do nekonečna, ale k tomu ještě každý rozpor, který dispensace na každé úrovni chtěla odstranit, na této úrovni zůstává, takže množství rozporů s pokračujícími dispensacemi narůstá. Každý soud, který se chce dispensací od svého explicitního smyslu vymanit z rozporu, totiž i nadále čelí rozporu mezi vlastním explicitním a implicitním smyslem. Nově vzniklý exceptivní soud má pak opět svůj vlastní rozpor mezi svým vlastním explicitním a implicitním smyslem. Dispensace tedy neodstraňuje

rozpor dokonce ani částečně, protože bezrozpornost existuje pouze mezi explicitním a implicitním smyslem daného konkrétního soudu, nikoli mezi explicitním smyslem exceptivního soudu a implicitním smyslem původního soudu.

Základní liberální myšlenka je tedy rozpor. Vyvozujeme: Žádná myšlenka, s výjimkou [Žádná myšlenka nesmí být nikomu násilím vnucována.] nesmí být nikomu násilím vnucována.; [Žádná myšlenka nesmí být nikomu násilím vnucována] je rozporný soud; rozporný soud je nicotou (neboť predikát je současně a v témže ohledu přidělován i odnímán); s výjimkou ničeho = bez výjimky; Žádná myšlenka, bez výjimky, nesmí být nikomu násilím vnucována; [Žádná myšlenka, bez výjimky, nesmí být nikomu násilím vnucována] = [Žádná myšlenka nesmí být nikomu násilím vnucována]; ergo: [Žádná myšlenka, s výjimkou této, nesmí být nikomu násilím vnucována] = [Žádná myšlenka nesmí být nikomu násilím vnucována] = rozpor. Myšlenka liberálního státu, vzniklá dispensací základní liberální myšlenky od sebe sama, je tedy identická se základní liberální myšlenkou, o níž jsme dokázali, že je rozporná. Jelikož všechny další reflexe (myšlenka vnutitelnosti liberálního státu ad.) vznikají dispensací od předešlých soudů, vzniklých rovněž dispensací, redukuje se problém na jedinou dispenzaci: dispenzaci základní liberální myšlenky od sebe samé. A o ní jsme právě dokázali, že je nejsoucí. Jelikož dispensace sama o sobě nestačí k odstranění rozporu, jsou liberálové nuceni hledat oporu jinde. Základní liberální myšlenka potřebuje získat ontologický status, jenž by ji povýšil nad všechny ostatní myšlenky s podobnými státotvornými ambicemi. Jinými slovy jde o to, dokázat, že základní liberální myšlenka není myšlenka. Neboli je třeba vyjmout základní liberální myšlenku z rozsahu pojmu myšlenka, čímž dojde k odstranění rozporu mezi explicitním a implicitním smyslem základní liberální myšlenky a odpadne potřeba její (nic neřešící) dispensace od vlastního explicitního smyslu.

Ještě je však třeba vypořádat jednu možnou námitku. V tomto důkazu totiž předpokládáme, že explicitní smysl bude vždy v rozporu s implicitním smyslem, a to na jakékoli úrovni reflexe. Reálně jsme však prozkoumali pouze první tři stupně: Základní liberální myšlenku, myšlenku liberálního státu, myšlenku vnutitelnosti liberálního státu. Musíme však dokázat obecně, že rozpor mezi explicitním smyslem sebezahrnujícího exceptivního soudu a jeho implicitním smyslem bude přítomný na každé úrovni reflexe, dokud výchozí reflektovaný soud tento rozpor sám má. Uvažujeme tedy libovolný stupeň reflexe, kde x = exceptivní soud, $(x-1)$ =

předcházející soud: Žádná myšlenka, s výjimkou ($x-1$), nesmí být nikomu násilím vnucována; [Žádná myšlenka, s výjimkou ($x-1$), nesmí být nikomu násilím vnucována] je myšlenka; [Žádná myšlenka, s výjimkou ($x-1$), nesmí být nikomu násilím vnucována] nesmí být nikomu násilím vnucováno. Implicitně však: [Žádná myšlenka, s výjimkou ($x-1$), nesmí být nikomu násilím vnucována] může být násilím vnucováno. Nyní změňme implicitní smysl tak, aby byl v souladu s explicitním smyslem: [Žádná myšlenka, s výjimkou ($x-1$), nesmí být nikomu násilím vnucována] nesmí být nikomu násilím vnucováno. Co nesmí být nikomu násilím vnucováno, to může být hlasováním zrušeno. Tedy [Žádná myšlenka, s výjimkou ($x-1$), nesmí být nikomu násilím vnucována] může být hlasováním zrušeno. Avšak soud x = [Žádná myšlenka, s výjimkou ($x-1$), nesmí být nikomu násilím vnucována] vznikl dispenzací soudu ($x-1$), aby byl odstraněn rozpor mezi explicitním smyslem soudu ($x-1$) a jeho implicitním smyslem. Pokud tedy soud x může být zrušen, může být zrušena dispenzace soudu ($x-1$). Pokud může být zrušena dispenzace soudu ($x-1$), může zůstat přítomný rozpor mezi explicitním smyslem soudu ($x-1$) a jeho implicitním smyslem. Může-li zůstat přítomný rozpor mezi explicitním smyslem soudu ($x-1$) a jeho implicitním smyslem, může soud ($x-1$) anihilovat rozporem. Soud ($x-1$) však vznikl dispenzací soudu ($x-2$), aby byl odstraněn rozpor mezi explicitním smyslem soudu ($x-2$) a jeho implicitním smyslem. Pokud tedy soud ($x-1$) může anihilovat rozporem, může být zrušena dispenzace soudu ($x-2$). Pokud může být zrušena dispenzace soudu ($x-2$), může zůstat přítomný rozpor mezi explicitním smyslem soudu ($x-2$) a jeho implicitním smyslem. Může-li zůstat přítomný rozpor mezi explicitním smyslem soudu ($x-2$) a jeho implicitním smyslem, může soud ($x-2$) anihilovat rozporem. Soud ($x-2$) však vznikl dispenzací soudu ($x-3$), aby byl odstraněn rozpor mezi explicitním smyslem soudu ($x-3$) a jeho implicitním smyslem. Pokud tedy soud ($x-2$) může anihilovat rozporem, může být zrušena dispenzace soudu ($x-3$). Vidíme tedy, že opuštění myšlenky násilného vnucování jakéhokoli stupně reflexe základní liberální myšlenky spustí kaskádu anihilací všech předchozích dispenzací. Nakonec tedy dojdeme až na začátek: Myšlenka vnutitelnosti liberálního státu může anihilovat rozporem. Pokud myšlenka vnutitelnosti liberálního státu může anihilovat rozporem, může být zrušena dispenzace myšlenky liberálního státu. Pokud může být zrušena dispenzace myšlenky liberálního státu, může zůstat přítomný rozpor mezi explicitním smyslem myšlenky liberálního státu a jeho implicitním smyslem. Může-li zůstat přítomný rozpor mezi explicitním smyslem myšlenky liberálního

státu a jeho implicitním smyslem, může myšlenka liberálního státu anihilovat rozporem. Pokud myšlenka liberálního státu může anihilovat rozporem, může být zrušena dispenzace základní liberální myšlenky. Pokud může být zrušena dispenzace základní liberální myšlenky, může zůstat přítomný rozpor mezi explicitním smyslem základní liberální myšlenky a jeho implicitním smyslem. Může-li zůstat přítomný rozpor mezi explicitním smyslem základní liberální myšlenky a jeho implicitním smyslem, může základní liberální myšlenka anihilovat rozporem. Vidíme tedy, že opuštění myšlenky násilného vnucování jakéhokoli stupně reflexe základní liberální myšlenky vede nakonec k anihilaci samotné základní liberální myšlenky rozporem. Tím jsme dokázali, že rozpor mezi explicitním a implicitním smyslem exceptivního soudu je přítomný na každém stupni reflexe základní liberální myšlenky, neboli že potřeba dispenzace nezaniká na žádném stupni reflexe základní liberální myšlenky. Vrátime-li se k příkladu liberálního diktátora, který nutí žít katolickou většinu obyvatelstva v liberálním státě, správná otázka nezní, zda je katolické obyvatelstvo nuceno či nikoli, případně zda je nuceno násilně či nikoli. Správná otázka zní: Je diktátorovo počínání spravedlivé? Ponechme však otázku otevřenou a položme si jinou: Pokud se situace obrátí a katolický diktátor bude nutit žít liberální většinu obyvatelstva v katolickém státě, je jeho počínání spravedlivé? Z hlediska demokratického principu většiny by na obě otázky měla zaznít negativní odpověď, nakolik pojmy „spravedlivý“ a „v souladu s vůlí většiny suverénního lidu“ budou vnímány jako identické. Ale liberálové neodpovědí na obě otázky stejně. Jsou totiž přece jen primárně liberálové a až druhotně demokraté. Liberalismus tvoří esenci jejich světového názoru, demokratický princip většiny je pro něj akcidentální. Jak ale obhájit popření demokratického principu většiny v případě liberálního diktátora? Zde si liberálové vypomáhají pojmem „přirozených lidských práv“, který jejich jinak beznadějně relativistické koncepci propůjčuje iluzi objektivního základu. Demokratický princip většiny je nutné aplikovat tehdy a tam, kde slouží zachování „přirozených lidských práv“. A základní liberální myšlenka „žádná myšlenka nesmí být nikomu násilím vnucována“ je jedním z těchto práv: Právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání. Základní liberální myšlenka si tedy vymůže výjimku ze svého vlastního pravidla tím, že samu sebe povýší na „přirozené lidské právo“. Takto samu sebe zbaví své ideologické nálepky, osvobodí se od nutnosti samu sebe vyjmout z rozsahu svého vlastního subjektu a získá si prestiž objektivní pravdy. Následně už nikdo nemůže tvrdit, že požadavek, aby stát nebyl

vázán na žádnou konkrétní ideologii či náboženské vyznání (Listina základních práv a svobod ČR, Hlava I., Článek 2, Odstavec 1), je vnitřně rozporný, protože tento požadavek už přece není požadavkem liberální ideologie, nýbrž „přirozeným lidským právem“, jehož porušováním se dotýčný ostrakizuje ze společnosti civilizovaných lidí. Základní liberální myšlenka už tedy není myšlenkou. Stává se „přirozeným lidským právem“. Aniž bychom se pouštěli do diskuse o obsahu pojmu přirozených lidských práv, která spadají do sféry filosofické antropologie a morálky, zdůrazněme, že obsah tohoto pojmu nemá na náš předchozí závěr o vnitřní rozpornosti základní liberální myšlenky vliv. Ať už je totiž obsah pojmu „přirozené lidské právo“ objektivní (nezávislý na vůli a mínění poznávajícího subjektu) či subjektivní (determinovaný poznávajícím subjektem), je stále myšlenkou. Myšlenkou je totiž kategorický soud. Zda je tento kategorický soud takzvaně pozitivní či takzvaně normativní, není relevantní, neboť každý takzvaně normativní soud („Toto je správné“, „Toto je špatné“) je redukovatelný na kategorický soud (správné je spravedlivé; spravedlivé je dobré; dobré je jsoucí, nakolik je jsoucí). Základní liberální myšlenku tedy můžeme reformulovat takto: [Žádný kategorický soud nesmí být nikomu násilím vnucován.]. Jelikož však [Žádný kategorický soud nesmí být nikomu násilím vnucován.] je kategorickým soudem, rezultát je: [Žádný kategorický soud nesmí být nikomu násilím vnucován.] nesmí být nikomu násilím vnucováno.¹⁶ Platí tedy závěr, že základní liberální myšlenka – nakolik je myšlenkou – nechce samu sebe násilím vnucovat (v explicitním smyslu); a zároveň – nakolik je liberální – samu sebe násilím vnucovat chce (svým implicitním nárokem vytěšňovat všechny neliberální myšlenky z veřejné diskuse).

Shrnutí

Liberalismus a demokratický princip většiny jsou dvě myšlenky, které sice v rámci liberální demokracie tvoří alianci, ale toto spojení je akcidentální, nikoli nutné. Demokracii jsme zde chápali v užším smyslu jako princip suverenity lidu realizovaný principem většiny (demokratický princip většiny), v širším smyslu pak princip suverenity lidu realizovaný jakýmkoli způsobem (např. diktaturou jedné strany). Suverenitu lidu propagují jak ateisté, tak agnostici, a v obou případech je vnějším projevem jejich společně sdíleného naturalistického dogmatu. Liberalismus se tedy může právě tak realizovat v diktatuře jednoho, jenž o sobě tvrdí, že reprezentuje

vůli lidu, jako se může určitá antiliberální myšlenka realizovat v demokratickém principu většiny.

Základní liberální myšlenka „Žádná myšlenka nesmí být nikomu násilím vnucována“ těží svou přesvědčivost z ambivalence pojmu „násilného vnucování“. Argumentoval jsem, že „chtít sám sebe násilně vnucovat“ znamená „mít ambici být výlučným principem společenského uspořádání“. Tuto ambici má však i základní liberální myšlenka. Pouze ty myšlenky, které nemají ambici stát se výlučným principem společenského uspořádání, ji v této její ambici neohrožují. Propagovaným cílem liberalismu je vytvoření společnosti, kde se vede živá, otevřená diskuse. Ale tato diskuse má předem vytýčené mantinely: Může se do ní zapojit pouze ten, kdo ze své myšlenky nechce učinit výlučný princip společenského uspořádání. Tato pozice je totiž už obsazena základní liberální myšlenkou.

Základní liberální myšlenka trpí rozporem. V explicitním smyslu nesmí (jakožto myšlenka) být nikomu násilím vnucována. V implicitním smyslu však, tj. svým nárokem stát se výlučným principem společenského uspořádání a eliminovat antiliberální myšlenky, může být násilím vnucována. Tváří v tvář tomuto vnitřnímu rozporu nezbývá nositelům základní liberální myšlenky než svou myšlenku vyjmout z rozsahu subjektu soudu, jenž tuto myšlenku vyjadřuje: udělit jí dispens: Žádná myšlenka, s výjimkou základní liberální myšlenky, nesmí být nikomu násilím vnucována. Tento postulát jsem nazval myšlenkou liberálního státu. Myšlenka liberálního státu vzniklá dispencací základní liberální myšlenky od sebe sama však rozporu neuniká. Jelikož je sama myšlenkou, a zároveň není v rozsahu výjimky, která ji konstituuje, trpí i ona rozporem. Explicitně nechce být myšlenka liberálního státu (jako myšlenka) násilím vnucována. Implicitně však myšlenka liberálního státu chce být vnucována. Rozpor tedy nutí liberály k další dispencaci: Žádná myšlenka, s výjimkou myšlenky liberálního státu, nesmí být nikomu násilím vnucována. Tento postulát jsem nazval myšlenkou vnutitelnosti liberálního státu. Tato myšlenka však opět nechce být vnucována podle svého explicitního smyslu, ale podle svého implicitního smyslu chce být vnucována. Pokusil jsem se obecně dokázat, že rozpor mezi explicitním a implicitním smyslem exceptivního soudu existuje v případě základní liberální myšlenky na každém stupni její reflexe, a tudíž potřeba dispence je zde trvalá.

Odstranění rozporu mezi explicitním a implicitním smyslem exceptivního soudu vložením výjimky není v případě základní liberální myšlenky

možné, protože reformulací tohoto soudu vzniká nový soud, jehož explicitní smysl je takto uveden v soulad s implicitním smyslem onoho původního soudu, ale současně se nově vzniklý soud dostává do rozporu s vlastním implicitním smyslem. Snaha odstranit takovýto rozpor dispenzací se tedy podobá snaze psa chytit svůj vlastní ocas. Navíc nejenom že taková dispenzace se žene za rozporem do nekonečna, ale k tomu ještě každý rozpor, který dispenzace na každé úrovni chtěla odstranit, na této úrovni zůstává, takže množství rozporů s pokračujícími dispenzacemi narůstá. Dispenzace tedy neodstraňuje rozpor dokonce ani částečně, protože bezrozpornost existuje pouze mezi explicitním a implicitním smyslem daného konkrétního soudu, nikoli mezi explicitním smyslem exceptivního soudu a implicitním smyslem původního soudu.

Pokusil jsem se ukázat, že rétorika přirozených lidských práv může být interpretována jako snaha zbavit základní liberální myšlenku rozporu tím, že se poukáže na její zvláštní ontologický status – že se nejedná o myšlenku, ale o přirozené lidské právo. Argumentoval jsem, že tato snaha je marná, neboť bez ohledu na noetický status přirozených lidských práv představují tato práva myšlenku, neboť jsou kategorickým soudem a kategorický soud je myšlenkou.

¹ Princip svobody bádání, podobně jako svobody svědomí nebo svobody projevu je symptomem noetické skepse. Jelikož teze o objektivní nepoznatelnosti pravdy (případně teze o nemožnosti objektivně pravdu poznat s jistotou) se sama vyvrací, postrádají tyto principy svůj důvod. Ony však důvod potřebují, neboť samy sebe předkládají jako objektivně správné. Důvod jejich objektivní správnosti – objektivní nepoznatelnost pravdy (či nemožnost objektivně poznat pravdu s jistotou) a z toho vyplývající neexistence objektivního kritéria při posuzování toho, co je správné a co ne – však anihiluje rozporem.

² Pro srovnání: podle nauky Církve katolické je veškerá státní moc odvozována od Boha, jenž ji vykonává prostřednictvím svého náměstka, papeže, jenž drží v rukou meč moci duchovní a meč moci světské, a druhý zmíněný propůjčuje světské moci. Světská moc má tedy svou autoritu od papeže. Viz např.: *Unam Sanctam*; *Syllabus errorum*, §V, čl. 24.

³ Dále v textu budu někdy zkráceně hovořit jen o svobodě svědomí.

⁴ Zde může skeptický oponent namítnout, že pojmy „veřejný“ a „soukromý“ mají subjektivní obsah a předložit řadu příkladů, kdy je obtížné či snad nemožné objektivně obě sféry odlišit. Taková argumentace

však objektivitu pojmu nevyvrací, neboť naše neschopnost v konkrétním případě jsoucno identifikovat jako „veřejný“ či „soukromý“ nedokazuje subjektivitu jejich obsahů. Jelikož se v tomto článku nechci pouštět do dokazování objektivit distinkce veřejné a soukromé sféry, odkazují se pouze na pojmy „rodina“, „přítel“ a „bližní“ ve filosofické antropologii a morálce, se všemi jejich konotacemi.

⁵ V případě soudu „Žádný žák z této třídy, s výjimkou Petra, nepropadl.“ tento problém nevzniká, protože tento soud není v rozsahu svého vlastního subjektu: [Žádný žák z této třídy, s výjimkou Petra, nepropadl.] není „žák z této třídy“. Vsunutím výjimky tedy nevzniká rozpor mezi explicitním smyslem takovéhoho exceptivního soudu a jeho implicitním smyslem.

⁶ Rozpor však vzniká nikoli kvůli tomu, že výjimka je udělována soudu z explicitního smyslu jeho samého: „Žádná myšlenka, s výjimkou této...“. Rozpor by přece vznikl právě tak např. v soudu: „Žádná myšlenka, s výjimkou teorie evoluce, nesmí být nikomu násilím vnucována.“ Jelikož tento exceptivní soud spadá do rozsahu myšlenky a zároveň nespadá do rozsahu výjimky, nesmí být podle vlastního explicitního smyslu násilím vnucován. Podle implicitního smyslu však může být vnucován.

⁷ Sebezahrnující soud není však nutně rozpor. Rozporem je pouze tehdy, pokud je v něm predikát subjektu současně a ve stejném ohledu přidělován a odnímán. Viz Fuchs, J. 1995. Filosofie. 2. Kritický problém pravdy. Praha: Krystal OP, ss. 49-50.

⁸ „Žádná myšlenka, s výjimkou této, nesmí být nikomu násilím vnucována.“

⁹ [Žádná myšlenka nesmí být nikomu násilím vnucována] může být násilím vnucováno.

¹⁰ [Žádná myšlenka, s výjimkou této, nesmí být nikomu násilím vnucována.] nesmí být nikomu násilím vnucováno.

¹¹ [Žádná myšlenka, s výjimkou této, nesmí být nikomu násilím vnucována.] může být násilím vnucováno.

¹² „Žádná myšlenka, s výjimkou myšlenky liberálního státu, nesmí být nikomu násilím vnucována.“

¹³ [Myšlenka liberálního státu] může být násilím vnucováno.

¹⁴ [Žádná myšlenka, s výjimkou myšlenky liberálního státu, nesmí být nikomu násilím vnucována.] nesmí být nikomu násilím vnucováno.

¹⁵ [Žádná myšlenka, s výjimkou myšlenky liberálního státu, nesmí být nikomu násilím vnucována.] může být násilím vnucováno.

¹⁶ Zde může liberální oponent namítnout, že přirozená lidská práva jsou objektivní kategorické soudy, zatímco všechny ostatní soudy jsou

subjektivní kategorické soudy. Tato teze je však vyjádřena soudem, který zjevně nespadá mezi přirozená lidská práva, a tudíž je subjektivní. Zbytek diskuse s oponentem by se pak odvíjel výše popsáním způsobem a skončil by opět rozpadem oponentovy pozice rozporem.

Z Distance – revue pro kritické myšlení 3/2018